

ระบบเสียงในภาษาบาลี

การที่จะศึกษาภาษาใดก็ตาม สิ่งที่จะต้องให้ความสนใจอย่างหนึ่ง คือ ระบบเสียง ภาษาทุกภาษาย่อมประกอบด้วยโครงสร้างหลายประการ เช่น โครงสร้างทางเสียง โครงสร้างทางไวยากรณ์ เป็นต้น^๑ ภาษาบาลีก็ย่อมประกอบด้วยโครงสร้างดังกล่าวมาแล้วเช่นเดียวกับภาษาอื่น ๆ หนึ่ง โครงสร้างทางเสียงนั้น แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ เสียงสระ และเสียงพยัญชนะ คัมภีร์ไวยากรณ์บาลีที่สำคัญ ๆ เช่น กัจจายนะ สัททนีติ และโมคคัลลนานะ เป็นต้น รวมทั้งบรรคาคำรารุ่นใหม่ที่นักภาษาศาสตร์ปัจจุบันเขียนขึ้น นิยมกล่าวถึงเสียงสระก่อนเสียงพยัญชนะเสมอ ดังนั้น ในบทนี้จะได้อธิบายถึงเสียงสระ เสียงพยัญชนะ พร้อมทั้งรายละเอียดอื่น ๆ เป็นลำดับไป

เสียงสระ

พิจารณาในแง่ภาษาศาสตร์ สระเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางเสียงของภาษา และเป็นสิ่งแรกที่กล่าวถึงในระบบเสียง สระมีความสำคัญในฐานะเป็นส่วนประกอบสำคัญของพยางค์ และช่วยให้พยางค์ออกเสียงได้ เพราะพยัญชนะจะออกเสียงตามลำพังไม่ได้ ต้องมีสระเข้าประกอบ ด้วยเหตุนี้ สระในภาษาบาลีจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

^๑ประสิทธิ์ กาพย์กลอน, การศึกษาภาษาไทยตามแนวภาษาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๖), หน้า ๗.

นิสสัย แปลว่า เป็นที่อาศัยของพยัญชนะ^๑

ตามรูปศัพท์ สระ แปลว่า เสียง เช่น เสียง อ เป็นต้น มาจากคำว่า สระ ในภาษาบาลีตรงกับ สุวร ในภาษาสันสกฤต^๒ แปลว่า เสียง

ในทฤษฎีของนักภาษาศาสตร์ สระคือเสียงที่เปล่งออกมาโดยปราศจากการกักและการเสียดสีในช่องปาก สระทำหน้าที่เป็นตัวที่ทำให้พยางค์ออกเสียงได้^๓ สระสามารถอยู่ตามลำพังได้ คือ สามารถออกเสียงได้โดยไม่ต้องมีพยัญชนะอยู่หน้าหรือตามหลังเลย ตัวอย่างเช่น เราสามารถออกเสียง อี ในคำว่า บืท เสียง อี ในคำว่า บืท หรือเสียง อู ในคำว่า นูท ได้โดยไม่ต้องมีพยัญชนะ บ หรือพยัญชนะตัวหลังคือ ท เลย แต่จะไม่สามารถออกเสียง บ หรือ ท ได้เลย ถ้าหากไม่มีสระเข้าประกอบ^๔

พระพุทธชัยปิยะเถระ พระเถระชาวชมพูทวีปภาคใต้ ผู้รจนาคัมภีร์รูปสัทธี-
ปกรณได้พูดถึงความหมายของสระไว้ว่า

---

^๑สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๖.

^๒พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรมบาลี - ไทย - อังกฤษ - สันสกฤต, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๓), หน้า ๘๑๐.

^๓ดร.สาออง หิรัญบุรณะ, English Phonetics, (Bangkok: Cosmopolitan Co, Ltd., 1977), p. 23.

^๔Victoria Fromkin & Robert Rodman, An Introduction to Language (New York : Holt Rinehart and Winton Inc., 1974), p. 54.

"สรนฺติ กฺจนฺตํติ สฺรา, พญฺชเน สฺราเรณฺตํติปิ สฺรา" แปลว่า
ที่เรียกว่าสระ เพราะอรรถว่า ย่อมแล่นไป ย่อมไป อีกอย่างหนึ่งที่เรียกว่าสระ
เพราะอรรถว่า ทำให้พยัญชนะแล่นไปได้

ส่วนในคัมภีร์สัททนต์ิ พระอัครกวางฺสะ ใค้อธิบายความหมายของสระไว้
๒ อย่าง คือ ความหมายตามรูปศัพท์ และความหมายตามมติของนักนิรุกติศาสตร์ ดังนี้

"สรนฺติ สฺยุมานตํ กฺจนฺตํติ สฺรา, อคฺตสํสฺฏฐานํ ภา วฺยฺชุนานํ
สฺราเรณฺติ สฺยุมานตํ คเมณฺตํติปิ สฺรา เนรฺกตฺติกา ปน วทนฺติ สยํ ราชนฺตํติ
สฺรา"^๑

แปลว่า ที่เรียกว่า สระ เพราะอรรถว่า ย่อมแล่นไป คือ ย่อมไปสู่ความ
เป็นสิ่งที่ผู้ฟังได้ยิน อนึ่ง ที่เรียกว่า สระ เพราะอรรถว่า ยังพยัญชนะที่เกี่ยวข้องกับ
คนให้แล่นไป คือ ให้ไปสู่ความเป็นสิ่งที่ผู้ฟังได้ยิน แต่นักนิรุกติศาสตร์กล่าวว่า ที่เรียกว่า
สระ เพราะเป็นใหญ่กว่าตนเอง

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า สระนั้นมีทางจะอธิบายได้อีกอย่างหนึ่งว่า มาจากคำ
๒ คำ คือ ส มาจากคำว่า สยํ ซึ่งแปลว่า เอง และ ร มาจากคำว่า รา ซึ่งแปลว่า
เสียง แสง เพราะฉะนั้น สระจึงแปลได้อีกอย่างหนึ่งว่า เปล่งเสียงได้เอง มีเสียง
ได้เอง ซึ่งอาจจะอธิบายได้ด้วยบทวิเคราะห์ว่า "สยํ รา ยสฺส โส สโร"
แปลว่า อักษรใดมีเสียงใดด้วยตนเอง อักษรนั้นเรียกว่า สระ

ข้อที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือ คัมภีร์มูลกัจจายนซึ่งถือกันว่าเป็นคัมภีร์
ไวยากรณ์บาลีดั้งเดิม ไม่ได้ให้ความหมายของสระไว้เลย ผู้เขียนสันนิษฐานว่า

---

^๑ Aggavamsa, Saddanīti, (London : Oxford University
Press, 1930), p. 605.

ท่านผู้แต่งคัมภีร์คงจะเห็นว่า ไม่ใช่เนื้อหาที่สำคัญ คงมุ่งที่จะเก็บรวบรวมระเบียบหรือกฎเกณฑ์ของภาษาเพื่อประโยชน์แก่การศึกษาพุทธวจนะเป็นสำคัญ จะเห็นได้จากจุดติหรือคำอธิบายของสูตรล้วนแต่มีใจความสั้น ๆ แตกต่างจากคัมภีร์ที่แต่งขึ้นหลัง เช่น โมคคัลลานะ และสัททนีติ เป็นต้น ซึ่งมีคำอธิบายละเอียดกว่า จำนวนสูตรก็มากกว่าด้วย

การแบ่งประเภทและการอธิบายเกี่ยวกับสระ

สระ เป็นส่วนหนึ่งของอักษร หรือ อักษร คำว่าไวยากรณ์ส่วนใหญ่นิยมแบ่งอักษรออกเป็น ๒ ส่วน คือ สระ กับ พยัญชนะ อักษร หรือ อักษรนั้นได้แก่ เสียงหรือสัญลักษณ์ที่ชี้แทนเสียงพูดนั่นเอง คัมภีร์ไวยากรณ์บาลีได้อธิบายความหมายของอักษรไวหลายอย่างด้วยกัน เช่น แปลว่า ไม่เป็นของแข็ง^๑ หมายความว่า อักษร ของชาติใดภาษาใดก็ใช้ได้เหมาะสมกับคนในชาตินั้นภาษานั้น^๒ และแปลว่า ไม่สิ้นไป ไม่หมดไป ไม่สูญหายไป^๓ เพราะจะใช้พูดใช้เขียนสักกี่ครั้งก็ไม่รู้จักหมดสิ้น^๔

^๑ อติสุขุมคัมภีร์สังเกเตสุ ปรีวตุตมานาปี ขรตุตฺ ฌทฺธภาวํ น กจฺจนฺตึ อติวิย มฺหุ หุตฺวา อตฺถวเสน น ขรฺนฺตึ ตฺสฺมา อกฺขรฺวาทึ วุจฺจติ. สัททนีติ หน้า ๒๐๔.

^๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ ๑ หน้า ๖.

^๓ พระมหาหยส, กัจจายนเภทปกรณ์, (กรุงเทพมหานคร : มุขนิธิภูมิพิไลภิกขุ, ๒๕๒๑), หน้า ๑๔ นกฺขรฺนฺตึ น ชียนฺตึติ อกฺขรฺวา, น วินฺสฺสนฺตึติ อกฺขรฺวา.

^๔ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ, เล่มเดียวกัน, หน้า ๖.

นักปราชญ์ภาษาบาลีส่วนใหญ่ถือตามมติของคัมภีร์มูลกัจจายน์ สัททนีติ และ
รูปสัททนีติที่กล่าวว่า อักษร ในภาษาบาลีมี ๔๑ เสียง แบ่งเป็นสระ ๘ เสียง พยัญชนะ
๓๓ เสียง ส่วนคัมภีร์โมคคัลลณะกล่าวว่า ภาษาบาลีมีอักษร ๔๓ เสียง แบ่งออกเป็น
พยัญชนะ ๓๓ เสียง สระ ๑๐ เสียง พยัญชนะมี ๓๓ เสียง เท่ากัน ต่างกันตรงที่จำนวน
สระเท่านั้น โดยนอกจากจะนับ อ เป็นพยัญชนะเสียงสุดท้ายแล้ว คัมภีร์โมคคัลลณะยัง
นับ อ เป็นสระเสียงที่ ๘ อีกด้วย ส่วนสระเสียงที่ ๑๐ นั้นไม่ปรากฏรูป แต่ให้นับเอา
เสียงอักษรบางเสียงที่ถูกลบไป ตัวอย่างเช่น คำว่า ปฏิสชา ในคำว่า ปฏิสชา
โยนีโส จีวร เป็นคน รูปเคิมเป็น ปฏิสชา ย มาจาก ปฏิ + ชา + ตฺวา แปลง
ตฺวา เป็น ย แล้วลบ ย เสีย

คัมภีร์โมคคัลลณะได้กล่าวไว้ในคำอธิบายสูตรที่ ๑ ว่า

อการาทโย นิกคหิตนตา เตจตุตทาสักขรา วณฺณา นาม โหนฺติ
อ อา อี อี อู อู เอ โอ อัง ก ข ค ฆ ง จ ฉ ช ฌ ญ ฎ
ฐ ท ฒ ณ ต ถ ท ธ น ป ผ พ ภ ม ย ล ร ว ส ห พ
อ ๑ ...ศิวาสีสาตีวจนํ กตฺถจि วณฺณโลปํ ญาเปติ, เตน ปฏิสชา โยนีโสติ
อาทิ สัทธํ ๑^๑

^๑พระโมคคัลลณะ, โมคคัลลณะ วุยากรณ์ (กรุงเทพมหานคร : มุขนิธิ-
ภูมิพิไลภิกขุ, ๒๕๒๐), หน้า ๓๓ คัมภีร์โมคคัลลณะ วุยากรณ์ ที่อ้างถึงในวิทยานิพนธ์นี้
เป็นฉบับที่ปริวรรต โดยมุขนิธิภูมิพิไลภิกขุ ที่นำสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือ ฉบับที่ปริวรรต
โดยสำนักวัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง กล่าวว่า สระ ๑๐ เสียง ในภาษาบาลี ได้แก่
อ อา อี อี อู อู เอ เอตุ โอ โอตฺ.

แปลว่า อักษร ๔๓ เสียง มี อ เป็นต้น มีนิกกหิตเป็นที่สูง ชื่อว่า อักษร
ไค้แก๊ อ อา อี อี้ อู อู เอ โอ อ่าลา ย ร ล ว ส ห พ
อ คำว่า อักษร ๔๓ เสียงนั้น ย่อมบ่งให้ทราบถึงการลบบอักษรในที่บางแห่ง ดังอุทาหรณ์
ว่า เคน ปฏิสชา โยนิโส เป็นต้น

คำรายนวเล่มกล่าววว่า สระ ๑๐ เสียงนั้นไค้แก๊ อ อา อี อี้ อู อู
เอ โอ เอะ โอะ โดยสันนิษฐานว่า พระโมคคัลลานะคงจะเอาสระ เอะ โอะ
ในภาษาสิงหลเพิ่มเข้ามา^๑ ผู้เขียนมีความเห็นว่าสระ เอะ โอะ ที่เพิ่มเข้ามานั้นมี
ทางที่จะคิดไค้ความมาจาก เอ โอ ที่มีพยัญชนะสังโยคตามหลัง ทั้งนี้เพราะหลักทั่วไป
ของบาลีไวยากรณ์ถือว่า เอ โอ ที่มีพยัญชนะสังโยคตามหลังมีเสียงสั้นกว่าปกติ
คั้งนั้น คำว่า เมตตา อาจะออกเสียงคล้ายกับ เมะ + ตตา หรือ โสตติ อาจออก
คล้าย โสะ + ตติ ก็ได้ อย่างไรก็ตาม คัมภีร์รูปสัททวิไมยอรัมบคิตีว่า ภาษบาลี
มีอักษร ๔๓ เสียง พร้อมทั้งกล่าวยืนยันไว้ไค้กว่า อักษรที่เกิน ๔๑ เสียงนั้นไม่ใช่
พุทธพจน์^๒ จะไค้กล่าวถึงรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับเสียงสระคั้งต่อไปนี้

^๑พระเทพเมธาจารย์ (เข้า), แบบเรียนวรรณคดีบาลีประเภทคัมภีร์บาลี
ไวยากรณ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๐๘), หน้า ๕๑.

^๒อริกขรวนฺตานิ เอกจตุตถาลีสโต อีโต น พุทฺธวจนานิติ ทีเปตา-
จริยาสโก รูปสัททวิปกรณํ หน้า ๓.

สระแท้และสระผสม

สระแท้ (สุทฺธสระ) หรือที่ตำราบางเล่มเรียกว่า สระเดี่ยว^๑ คือเสียงที่เปล่งออกมาจากลำคอ ผ่านเส้นเสียงออกมา แต่ก่อนจะหลุดออกจากช่องปากไป ลิ้นจะท่าหน้าที่กล่อมเกลาเสียก่อน โดยกระดกหรือโค้งปลายลิ้นหรือโคนลิ้น หรือกลางลิ้นแล้วแต่กรณี ในระยะสูงต่ำตามที่ต้องการ แล้วปล่อยให้ลมแล่นออกไป ถ้าหากพิจารณาเกี่ยวกับฐานกรณ์ สระแท้ก็คือ สระที่เกิดฐานเดี่ยวนั้นเอง สระแท้ในภาษาบาลีมี ๖ เสียง คือ อ อา อิ อี อุ ู

สระประสม (สังยุตฺตสระ) คือ สระที่เกิดจากการประสมกันระหว่างสระเดี่ยว หรือสระแท้ต่างวรรณะกัน ๒ คู่ ได้แก่ สระ เอ ซึ่งเกิดจากการประสมกันระหว่าง อะ กับ อิ และ โอ ซึ่งเกิดจากการประสมกันระหว่าง อะ กับ อุ เกี่ยวกับการออกเสียงสระประสมจะออกเสียงโดยเริ่มจากการออกเสียงสระ (เดี่ยว) ตัวใดตัวหนึ่งก่อนแล้ว ไม่ปล่อยให้ลิ้นกลับไปที่ยกเดิม แต่ให้ลิ้นกลับเข้าไปในเขต (ฐาน) ของสระเดี่ยวตัวอื่น^๒ สระประสมในภาษาบาลีมี ๒ เสียง คือ เอ โอ และเนื่องจาก เอ โอ เป็นสระประสม จึงจัดเป็นสระที่เกิด ๒ ฐาน คือ เอ เกิดจากการประสมระหว่าง อ (กัณฐ) กับ อิ (तालु) ดังนั้น จึงเรียกว่า กัณฐतालुชะ เกิดจากคอและเพดาน

^๑ดร.บรรจบ พันธุเมธา, บาลีสันสกฤตในไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๘), หน้า ๖๓.

^๒พระยาอนุমানราชชน, นิรุกติศาสตร์ ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๔๘๘), หน้า ๑๔๓.

ส่วน โอ เกิดจากการประสมกันระหว่าง อะ (กัณฐะ) กับ อุ (โองฐะ) ดังนั้น จึงเรียกว่า กัณโฐฐะ แปลว่า เกิดจากคอและริมฝีปาก^๑

ข้อควรสังเกตก็คือ คัมภีร์ไวยากรณ์ทุกคัมภีร์ไม่มีข้อความใด ๆ ที่เกี่ยวกับการแบ่งสระออกเป็นสระแท้ และสระประสมเลย อนึ่ง คำว่า สังยุตสระนั้นปรากฏอยู่ในตำราบาลีไวยากรณ์ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ แห่งเกี่ยวเท่านั้น

สวรรณะและอสวรรณะ

สระในภาษาบาลีทั้ง ๘ เสียงนั้น อาจอธิบายได้โดยพิจารณาจากฐานและกรรมเป็นหลัก ดังนี้คือ

อะ อา เรียกว่า อะ วรณะ มีที่เกิดเสียงและวิธีทำเสียงเหมือนกัน คือ กัณฐะ แปลว่า เกิดที่คอ ต่างกันตรงที่ อะ เป็น รัสสะ อา เป็น ทีชะ

อิ อี เรียกว่า อิ วรณะ เกิดที่เพดาน (तालु) ไซลีนส่วนหน้าเป็นกรรม คือ อวัยวะที่ทำเสียงเช่นเดียวกัน (ชีวหุคฺ तालुชान् กรรม) ต่างกันเฉพาะที่ อิ เป็น รัสสะ อี เป็น ทีชะ

อุ อู เรียกว่า อุ วรณะ ใช้ริมฝีปากเป็นฐานและกรรมในการทำเสียงเช่นเดียวกัน จึงเรียกว่า โองฐะ แปลว่า เกิดที่ริมฝีปาก ต่างกันเฉพาะตรงที่ อุ เป็น รัสสะ อู เป็น ทีชะ

^๑เอกาโร กณฺฐतालुโ โเอกาโร กณฺโฐฐโ.

สระทั้ง ๓ นี้ จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สวรรณะ^๑ คือ สระที่มีเสียง
ร่วมกันเป็นคู่ ๆ คัมภีร์สัททนต์โคธอธิบายเกี่ยวกับ สวรรณะ ไว้ว่า

"ตตล สวณฺณาคี สมานกรณา, สมานกฺขรฺรูปคฺตฺยฺญฺฐานาคี วุคฺคํ โหติ"^๒
แปลว่า ในคำว่า สวรรณะ นั้นมีคำอธิบายว่า ไคแก สระที่มีกรณฺ์เสมอกัน คือ มีฐานที่
เกิดแห่งอักขระเสมอกัน ส่วนสระอีก ๒ เสียง คือ เอ โอ ไม่มีเสียงร่วมหรือไม่มีคู่
ทั้งนี้ก็เพราะว่า เอ เกิดที่ฐานคอและเพดาน (กณฺฺฐคฺาสุข) ส่วน โอ เกิดที่คอและ
ริมฝีปาก (กณฺฺฐโฏฐฺ) ดังนั้น จึงเรียกว่า อสวรรณะ คัมภีร์สัททนต์โคธอธิบายไว้ว่า
อสวรรณะ คือ สระที่มีกรณฺ์ไม่เสมอกัน คือ มีฐานที่เกิดแห่งอักขระไม่เสมอกัน"

รัสสระและทิสสระ

รัสสระ ไคแก สระ ๓ เสียง คือ อ อิ อุ คัมภีร์มูลกัจจายนํกล่าว
ไว้ว่า สระทั้ง ๓ เสียงนี้มีเสียงเบาหรือมีมาตราเบา^๓ ส่วนคัมภีร์รูปลิตธิปกรณํ

---

^๑ Whitney กล่าวไว้ว่า สระแท้หรือสระเดี่ยวเรียกว่า สมานาक्षระ
(simple vowels are called Samanāksara, homogeneous syllables
ดู Sanskrit Grammar by Whitney, หน้า ๑๒ แต่คำว่าไวยากรณฺ์สันสกฤตที่เขียน
โดยชาวอินเดีย ชื่อ กาเล อธิบายว่า ที่เรียกว่า สวรรณะ เพราะมีที่เกิดเสียงและ
วิธีทำเสียงเหมือนกัน ดู A Higher Sanskrit Grammar หน้า ๗.

^๒ สัททนต์, หน้า ๖๐๗.

^๓ อสวณฺณาคี อสมานกรณา, อสมานกฺขรฺรูปคฺตฺยฺญฺฐานาคี วุคฺคํ โหติ.
ดู สัททนต์, หน้า ๖๐๖.

^๔ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย), กัจจายนฺมูคํ นาม ปกรณํ, (กรุงเทพ-
มหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๗๖), หน้า ๒. สหุมคฺตา ตโย รสุสา.

อธิบายความหมายของรัสสะไว้ว่า รัสสะสระ คือ สระที่มีช่วงความยาวของเสียง
๑ มาตรา โดยเทียบกับระยะเวลาที่ใช้ในการคิดนิ้วมือหรือการหลับตาครั้งหนึ่ง ๑
ว่า

"มตฺตสฺหุโท^๑ เจตฺต อจฺจราสงฺฆาตอกฺขินีมีลนสงฺฆาตํ กาลํ วทตี ตาย
เวลา^๒ เอกมตฺตา รสฺสา. แปลว่า ก็ มตฺต ศัพท์ ในที่นี้ย่อมบ่งถึงกาลอันกำหนด
ด้วยการคิดนิ้วมือ และการกระพริบตา สระที่มี ๑ มาตรา โดยมาตรานั้น เรียกว่า
รัสสะ

รัสสะสระนี้มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ลหุ แปลว่า มีเสียงเบา สระที่จัดเป็น
ลหุ นั้นมี ๒ ประเภท คือ สระที่เป็นรัสสะล้วน (รสฺโส ลหุ) เช่น ปรฺกฺติ วทฺตุ และ
สระที่เป็นรัสสะ แต่ไม่มีพยัญชนะตั้งโยคอยู่ข้างหลัง (อัสโยคปโร จ) เช่น คำว่า
ยสฺส น วมฺตี^๓

ที่มฺสระ แปลว่า สระเสียงยาว คือ สระที่มีช่วงความยาวของเสียงยาวกว่า
รัสสะสระหนึ่งเท่าตัว หรืออีกนัยหนึ่ง ใช้เวลาในการออกเสียงนานกว่ารัสสะสระ
สมเด็จพะมหาสมณเจ้าฯ ทรงกล่าวว่า สระยาวมีช่วงเสียงยาว ๒ มาตรา^๔

^๑คำว่า มาตรา ตรงกับภาษาบาลีว่า มตฺต ศาสตราจารย์ ม.ล.จิราญ
นพวงศ์ ให้ความหมายของมาตราไว้ว่า "ช่วงความยาวของเสียง" ส่วนพจนานุกรม
ฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายไว้ว่า "มาตรา น. ระยะเวลาการออกเสียงสระ
สั้นยาว".

^๒พระพุทธรูปปิยะ, รูปศัพท์ปริกรม, (กรุงเทพมหานคร :- โรงพิมพ์อักษร-
ประเสริฐ, ๒๕๐๗), หน้า ๔.

^๓ศัพท์নীติ, หน้า ๒๐๕.

^๔สมเด็จพะมหาสมณเจ้าฯ, บาลีไวยากรณ์ เล่ม ๑, หน้า ๑๐.

คัมภีร์สัททนต์ิ กล่าวถึงความหมายของทิมสระและรัสสระไว้ว่า

"ที่เขน กาเลน วตฺตพฺพตฺตา ทิมฺมา, วุตฺตญฺเฒฺหํ วนิยฺญุสฺสกาถายั
ทิมฺนฺติ ทิเขน กาเลน วตฺตพฺโพ อาการาทิ, รัสสนฺติ คฺโต อุปฺทกฺกาเลน
วตฺตพฺโพ อการาทิติ"

แปลว่า (สระ ๕ ตัว) ชื่อว่า ทิมะ เพราะเป็นเสียงที่บุคคลฟังกล่าวด้วย
เวลาอันยาวสมจริงดังที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ออ อักษรเป็นต้นอันบุคคล
ฟังกล่าวด้วยเวลาอันยาว ชื่อว่า ทิมะ เสียง อ เป็นต้น อันบุคคลฟังกล่าวด้วยเวลา
ครึ่งหนึ่งจากทิมสระ ชื่อว่า รัสสะ

ทิมสระ ในภาษาบาลีมีทั้งหมด ๕ เสียง คือ อา อี อุ เอ โอ
ทิมสระนี้มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ครุ แปลว่า มีเสียงหนัก เช่น ภู ธี มา เป็นต้น
นอกจากนั้น สระที่เป็นรัสสะมีพยัญชนะสังโยคอยู่เบื้องหลังก็จักเป็นครุด้วย เช่น คำว่า
วตฺตา คนฺตา ยสฺส นกฺขมฺติ เป็นต้น

เสียงพยัญชนะ

เสียงพยัญชนะเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางเสียงของภาษาแต่ละภาษา
ถูกกับสระ และมีความสำคัญควบคู่กับสระ เพราะว่าถึงแม้สระจะออกเสียงได้เอง แต่
ถ้าไม่มีพยัญชนะ จำนวนเสียงที่จะเปล่งออกมาในภาษาจะน้อยไม่เพียงพอที่จะใช้สื่อ
ความหมายให้สะดวกและให้โคลงกล่อมเท่าที่ควร ในทางตรงกันข้าม ถ้าปราศจากสระ
พยัญชนะก็จะออกเสียงไม่ได้ เพราะฉะนั้น สระและพยัญชนะจึงเป็นสิ่งสำคัญคู่กันเสมอ
การสื่อความหมายจึงจะประสบความสำเร็จ คัมภีร์โมคคัลลานะเปรียบเทียบความ

สำคัญของสระกับพยัญชนะไว้ว่า เหมือนข้าวกับแกง ต่างเป็นอุปการะแก่กันและกัน ฉะนั้น

คำว่า พยัญชนะมาจาก วิ + อัญช ชาติ ซึ่งแปลว่า ชี้แจง แสดง แจ่มแจ้ง ทำให้ปรากฏ เพราะฉะนั้น พยัญชนะจึงมีความหมายตามรูปศัพท์ว่า เป็น เครื่องทำให้เนื้อความแจ่มแจ้ง^๒ ในวรรณคดีของนักภาษาศาสตร์ปัจจุบัน พยัญชนะ ใดแก่ เสียงที่ลมที่ใช้ในการออกเสียงถูกสะกັตกันหรือถูกกล่อมเกลามาให้เปลี่ยนแปลง ไปจนมีลักษณะเป็นเสียงระเบิดบ้าง^๓ เสียงเสียดแทรกบ้าง เสียงนาสิกบ้าง หรือ เสียงอื่น ๆ เพราะลมที่ผ่านเส้นเสียงขึ้นมาแล้วจะถูกปล่อยให้ออกทางปากบ้าง ทางจมูก บ้าง^๔ กวดยเหตุนี้ ตำราไวยากรณ์ไทยจึงเรียกพยัญชนะว่า เสียงแปร^๕

^๑ พยัญชียเต อตุโล เอเตหิติ พยัญชานา สรานมตถปฏิบัติเน
อุปการกานิ ยถา สุปาทีนิ โอนสสุตติ อนวตุตา.

^๒ พยัญชียติ เอเตหิ อตุโลติ พยัญชานา. ฎรูปสิทธิ, หน้า ๕.

^๓ เสียงระเบิด หมายถึงลมที่ถูกปล่อยออกมาอย่างแรงและโคจรเร็ว หลังจากที่ถูกกักอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่งในปาก เสียงเสียดแทรก หมายถึงลมที่ออกมาอย่าง ไม่สะดวก ตองผ่านของแคบในช่องปาก ทำให้เกิดเสียงเสียดแทรกดังซู่ซ่าขึ้น.

^๔ กัญจนานาคสกุล, ระบบเสียงภาษาไทย, (พระนคร : ร.พ.จุฬาลงกรณ์-มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๒๔ - ๒๗.

: Robert A. Hall Jr., An Introduction to Linguistics,
(Varnasi : Motilal Bararsidas, 1969), p. 568.

: Victoria Fromkin & Robert Rodman, An Introduction
to Language, (New York : Hott, Rine Hart and Winston Inc.,
1974), p. 54.

^๕ พระยาอุปถัมภ์คสิปสาร, หลักภาษาไทย, (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช,
๒๕๑๔), หน้า ๑.

คัมภีร์บาลีไวยากรณ์กล่าวถึงความหมายของพยัญชนะไว้สั้น ๆ ท่านองเคียว
กันว่า พยัญชนะคือ อักขระ (เสียง) ที่เป็นเครื่องทำให้เนื้อความแจ่มแจ้ง^๑

คัมภีร์สัททนต์ ใคอธิบายความหมายของศัพท์ว่า พยัญชนะไว้ละเอียดกว่า
คัมภีร์บาลีไวยากรณ์อื่น ๆ ถึง ๓ นัยด้วยกัน คือ ตามลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่าง
สระกับพยัญชนะ ตามรูปศัพท์ ตามความเห็นของนักปราชญ์ ผู้เชี่ยวชาญในคัมภีร์พระเวท
ดังนี้

ชี่ ฎ โคติ อาทิสุ สรฺ นิสฺสาย พุทฺโธ ภควาติ อาทิสุ ปน
สสรฺ วรรณสมุทหายํ นิสฺสาย อตฺถิ วฺยญฺชยนฺติ ปากตฺถิ กโรนฺตฺติติ วฺยญฺชนา,
สทฺธมฺมเนรุตฺติกา ปน สรฺ ชเนนฺตฺติติ วฺยญฺชนาตฺติติ วทฺนฺติ, สเร อนฺุครฺจนฺตฺติติ
วฺยญฺชนาตฺติติ เวทวฺหุ^๒

แปลว่า อักขระทั้งหลายเหล่าใดอาศัยสระเช่นในคำ ชี่ ฎ โค เป็นต้น
อนึ่ง อาศัยการรวมกันของอักขรที่ประกอบด้วยสระ เช่นในคำว่า พุทฺโธ ภควา ดังนี้
เป็นต้น แล้วย่อมยังความหมายให้แจ่มแจ้ง คือ กระทำให้ปรากฏ เพราะเหตุนั้น
อักขระทั้งหลายเหล่านั้น จึงชื่อว่า พยัญชนะ แต่นักปราชญ์ฝ่ายสัทธรรมนิรุกตฺ (ผู้เชี่ยวชาญ
ในคัมภีร์พุทธศาสนา) กล่าวว่า อักขระทั้งหลายชื่อว่า พยัญชนะ (เพราะอรรถว่า
ทำให้เสียงให้เกิดขึ้น นักปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญในคัมภีร์พระเวท (เวทวฺหุ)^๓ กล่าวว่า ที่ชื่อว่า
พยัญชนะเพราะไปตามสระ

^๑พยัญชียติ เอเตหิ อตฺถิ วฺยญฺชนา.

^๒สัททนต์, หน้า ๖๐๖.

^๓คำว่า เวทวฺหุ แปลตามรูปศัพท์ว่า ผู้รู้คัมภีร์พระเวท แต่ในที่นี้ น่าจะหมายถึง
ถึงเพียงผู้รู้ภาษาสันสกฤตเท่านั้น.

ถ้าจะพิจารณาในแง่ของภาษาเขียน หรือภาษาหนังสือ พยัญชนะก็คือ เครื่องหมายแทนเสียงคู่กับสระ และต้องไขความคู่กับสระเสมอ^๑

การแบ่งประเภทและการอธิบายเกี่ยวกับพยัญชนะ

ตามมติของคัมภีร์บาลีไวยากรณ์สำนักต่าง ๆ ยกเว้นโมคคัลลภาวะ ถือว่า ระบบเสียงภาษาบาลีที่ใช้อยู่ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ประกอบด้วย อักษร ๔๑ เสียง แบ่งออกเป็นสระ ๘ เสียง พยัญชนะ ๓๓ เสียง

พยัญชนะเหล่านี้จักหมวดหมู่ดังนี้คือ แบ่งเป็นวรรคตามฐานที่เกิดมีอยู่ ๕ วรรค ๆ ละ ๕ ตัว ที่เหลือเป็น อวรรค

โดยปกติถือว่า พยัญชนะออกเสียงไม่ได้ด้วยตัวของมันเอง และนักไวยากรณ์บางท่านถือว่า พยัญชนะมีช่วงความยาวครึ่งมาตรา ดังข้อความที่กล่าวไว้ในคำอธิบายสูตรที่ ๘ แห่งคัมภีร์รูปสัททปิฎกที่ว่า

"ฐเปตฺวา อฏฺฐ สเร เสสา อพฺพมคฺตา อกฺขรา กการาทโย นิคฺคหิตฺตา เตตฺถีส พฺยัญฺชนา นาม โหนฺติ."^๒

แปลว่า เว้นสระ ๘ ตัวเสีย อักษรทั้งหลายที่เหลือซึ่งมีช่วงความยาวของเสียงกึ่งมาตรามี ๓๓ เป็นต้น มี นิคคหิต เป็นที่สุด จำนวน ๓๓ เสียง ชื่อว่า พยัญชนะ

คำว่า วรรคนั้นมีความหมายว่า กลุ่ม พวก หมู่ แต่ในวิชาบาลีไวยากรณ์ วรรคหมายถึง กลุ่มของพยัญชนะที่มีฐานร่วมกัน บางครั้งใช้คำว่า สมุห ในความหมาย

^๑ กำชัย ทองหล่อ, หลักภาษาไทย, หน้า ๙๘.

^๒ พระพุทธปีย์ะ, รูปสัททปิฎก, หน้า ๕.

เดียวกันนี้ คัมภีร์สัททนต์ิ ได้อธิบายความหมายของวรรคไว้ว่า

"วคฺคนฺติ ปรุจฺปรุจฺวิภาเคน คจฺจนฺติ ปรวตฺตฺนฺตฺติ วคฺคา, วคฺคิยนฺตฺติ วา ปรุจฺปรุจฺวิภาเคน อีเม สฺฐิตาคิ คมฺมฺยฺนฺติ ญฺายนฺตฺติ วคฺคา อปีจ สฺมฺหฺตฺโต วคฺคสฺสฺโท เอว สฺมฺหฺตฺเตนปี วคฺคา."^๑

แปลว่า ที่ชื่อว่า วรรค เพราะอรรถว่า ย่อมเป็นพวก คือย่อมไป ย่อมเป็นไป โดยการจำแนกออกเป็น ๕ วรรค ๆ ละ ๕ อักษร อีกอย่างหนึ่งที่ว่า วรรค เพราะอรรถว่า อันบัณฑิตทั้งหลายย่อมจัดเป็นพวก คือว่า ย่อมให้ถึง ย่อมให้รู้วาทพัญชนะทั้งหลายเหล่านี้ตั้งอยู่แล้ว โดยการแบ่งเป็น ๕ วรรค ๆ ละ ๕ อักษร อนึ่ง วคฺค คัพทฺมีความหมายว่า ประชุมกัน รวมกัน แม้เพราะความหมายว่า ประชุมกัน รวมกัน อย่างนั้นจึงชื่อว่า วรรค

ในเมื่อมีการแบ่งพัญชนะตามวรรค โดยมีวรรคละ ๕ ตัว แต่ละวรรค ประกอบด้วยพัญชนะที่มีฐานกรณ์ร่วมกัน การเรียกชื่อวรรคจึงเรียกตามฐานกรณ์ หรืออาจจะเรียกตามพัญชนะตัวแรก เพื่อความสะดวกว่า ก วรรค จ วรรค ฎ วรรค ต วรรค^๒

พัญชนะอวรรคกับฉัพทสระ

คำว่า อวรรค มีความหมายตรงกันข้ามคำว่า วรรค คือไม่เป็นกลุ่ม ไม่เป็นพวก ในบาลีไวยากรณ์หมายถึงพัญชนะ ๘ ตัว คือ ย ร ล ว ส ห พ อ เนื่องจากพัญชนะเหล่านี้ไม่สามารถจะนำไปรวมกับพัญชนะในวรรคทั้ง ๕ ได้ เพราะ

^๑ สัททนต์ิ, หน้า ๒๐๖.

^๒ เต ปน ปฐมกฺขวเสน กวคฺคจวคฺคาคทิวหารํ คคา. ญฺรูปสิทธีปกรณํ หน้า ๖.

พยัญชนะในวรรคทั้ง ๕ เป็นนุก จึงต้องเอามารวมกันไว้อีกพวกหนึ่ง พยัญชนะพวกนี้ ไม่มีฐานเกิดร่วมกับฐานใดฐานหนึ่งโดยเฉพาะ และมีเสียงในตัวเองไคบ้าง เช่น ส มีเสียง เพราะเป็น อสุม ย มีเสียงในบางกรณีเท่ากับ อี วรรณะ เราจึงเรียกพยัญชนะเหล่านี้ทั้งหมดว่า อวรรค หนึ่ง เพราะพยัญชนะทั้ง ๘ ตัวเหล่านี้เป็นพยัญชนะที่เหลือเศษจากพยัญชนะวรรค ๒๕ ตัว ดังกล่าวมาแล้ว ดังนั้น พยัญชนะทั้ง ๘ ตัวนี้ จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เศษวรรค^๑

ลักษณะร่วมประการหนึ่งของเสียงในแต่ละภาษา คือ ความก้องและไม่ก้อง รวมทั้งความหนักเบาของเสียงด้วย พยัญชนะวรรคมีลักษณะของเสียงร่วมในแต่ละวรรค ครบทุกวรรค ทุกฐาน เช่น เสียงโฆสะ และเสียง อโฆสะ มีครบทั้ง ๕ วรรค เสียงสติดิล และชนิด ก็มีครบทั้ง ๕ วรรค เช่นเดียวกัน พิจารณาในลักษณะนี้จะเห็นว่า พยัญชนะอวรรคนั้นมีเสียงไม่ครบทุกฐาน เช่น พยัญชนะเสียงอสุม อันไคแก่ ส ซึ่งเกิดที่ฐานตันตชะ ก็มีเพียงเสียงเดียว ไม่ครบทุกฐาน จึงเป็นเหตุผลอีกอย่างหนึ่งที่เรียกพยัญชนะเหล่านี้ว่า อวรรค หรือ เศษวรรค

คำว่า อัฒสระ แปลว่า กิ่งสระ ภาษาสันสกฤตเรียกว่า อนตสสส แปลว่า ตั้งอยู่ระหว่างสระกับพยัญชนะ ในไวยากรณ์สันสกฤตหมายถึงพยัญชนะ ๔ ตัว คือ ย ร ล ว ทั้งนี้เพราะไวยากรณ์สันสกฤตถือว่า ย มีกำเนิดมาจาก อี อี เอ, ร มีกำเนิดมาจาก ฤ ฤา, ล มีกำเนิดมาจาก ฌ ฌา, และ ว มีกำเนิดมาจาก อู อู โอ^๒

^๑คร.บรรจบ พันธุเมธา, เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๕.

^๒หลวงเทพครูวานุกิษฏ์, บาลีไวยากรณ์พิเศษ เล่ม ๘, (พระนคร : ร.พ.มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๓), หน้า ๒๑ - ๒๔. หลวงเทพครูวานุกิษฏ์ มีความเห็นว่า น่าจะนับว่า พ เป็นอัฒสระด้วย เพราะ พ ไขแทน ล หรือไขแทนกัน ได้ มีที่ไ้มากในโบราณเภา.

นักภาษาศาสตร์ปัจจุบันบางท่านให้เหตุผลในการเรียกพยัญชนะเหล่านี้ว่า อັทฒสระว่า เป็นเพราะมีเสียงคล้ายสระ เวลาออกเสียงจะต้องยกลิ้นสูง ทำนองเดียวกับสระสูง^๑ หนึ่ง สมเด็จพระมหาสมณเจ้าทรงถือว่าพยัญชนะอรรคทั้งหมด ยกเว้น นิคคหิต คือ ย ร ล ว ส ห พ เป็นอັทฒสระ โดยได้ทรงอธิบายเหตุผลไว้ว่า เพราะพยัญชนะเหล่านี้บางตัวก็ออกเสียงควบกล้ำกับพยัญชนะตัวอื่นได้^๒ บางตัวแม้เป็นตัวสะกดก็ออกเสียงหน้อยหนึ่ง พอให้รู้ว่าตัวนั้นสะกด^๓

คัมภีร์มูลกัจจายน์ก็ ธิรูปสัทธิปกรณัก็ ธิโมกคัลลานะก็ ธิไมไคกล่าวถึง อັทฒสระไว้เลย ในคัมภีร์สัททนิติไม่ปรากฏเรื่องอັทฒสระเช่นเดียวกัน แต่มีข้อความตอนหนึ่งแสดงไว้ว่า ย ร ล ว เป็นพยัญชนะชนิกที่มีกระแสมไปกระทบฐานเพียงเล็กน้อย^๔

^๑ดร.อุดม วโรตม์ลึกขจิตต์, ภาษาศาสตร์เบื้องต้น, หน้า ๓๒ - ๓๔.

^๒ลักษณะของการควบกล้ำมี ๓ อย่าง คือ ๑. พยัญชนะอรรคควบกล้ำกับพยัญชนะอรรค เช่น ก + ย = กย เช่น สกยมุคโต ๒. พยัญชนะอรรคควบกล้ำกับพยัญชนะอรรคด้วยกัน เช่น ว + ห = วห เช่น ขิวหา และ ๓. พยัญชนะอรรค กล้ำกับพยัญชนะอรรค เช่น ส + ม = สม เช่น ตสมา เป็นต้น

^๓สมเด็จพระมหาสมณเจ้า, บาลีไวยากรณ์ ๑, หน้า ๑๓.

^๔ย ร ล วานี อีสกมณฺฑรุตติ วทนติ. อุตฺทนิติ, หน้า ๒๐๗.

สติดิลและชนิด

คำว่า สติดิล แปลว่า หยอน เบา เป็นคำที่ใช้เรียกพยัญชนะที่มีเสียงเบา คือ เสียงที่เปล่งออกมาโดยไม่มีกลุ่มลมคิดตามออกมาทางปาก^๑ อีกนัยหนึ่ง พยัญชนะสติดิล คือ พยัญชนะที่ไม่มีเสียง ห ผนวก และอาจเทียบได้กับพยัญชนะ *alpaprāna* อลปฺปราณ หรือ พยัญชนะที่มีเสียงลมหายใจน้อย (*unaspirated*) ของนักไวยากรณ์สันสกฤต พยัญชนะสติดิลในภาษาบาลีได้แก่ พยัญชนะที่ ๑, ๓ ในวรรคทั้ง ๕ อันได้แก่ ก จ ฎ ต ป และ ค ฉ ฑ ท พ^๒ คัมภีร์กัจจายน์เภทปกรณ์กล่าวว่า พยัญชนะที่สุคตวรรคทั้ง ๕ ตัว เป็นสติดิลด้วย

คัมภีร์มูลกัจจายน์ไม่ได้พูดถึงสติดิลและชนิดเลย คัมภีร์รูปศัพท์ปกรณ์กล่าวไว้แต่เพียงว่า พยัญชนะสติดิลได้แก่ พยัญชนะที่ ๑, ๓ ในวรรคทั้ง ๕ โดยไม่ได้อธิบายความหมายของสติดิลไว้แต่ประการใด คัมภีร์ศัพท์นิตยอธิบายความหมายของพยัญชนะสติดิลไว้ว่า "ได้แก่พยัญชนะที่เวลาเปล่งเสียงจะมีกระแสลมไปกระทบฐานของตนแต่เพียงแฉ่วเบา"^๓ แต่คัมภีร์กัจจายน์เภทปกรณ์อธิบายไว้ว่า "ที่เรียกพยัญชนะบางพวกว่า สติดิลนั้นก็เพราะพยัญชนะเหล่านั้นย่อมถอน คือ ตักเสียดซึ่งเสียงอันแข็ง"

---

^๑นิสา เศษศักดิ์ยนต์, "ไขข้อข้องใจบางประการเกี่ยวกับการสอนเรื่องเสียงในวิชาภาษาไทย" ใน คำบรรยายวิชาภาษาไทย, (พระนคร : หน่วยศึกษานิตยกรรมการฝึกหัดครู, ๒๕๒๐), หน้า ๓๑ - ๔๘.

^๒สติดิล ก จ ฎ ต ปา เจว ค ฉ ฑ ท พ จ.

^๓สติดิล อญฺฐุ...ยํ อกฺขรํ สติดิลากาเรน ฐานํ นุสฺสตี, ตํ นุญฺฐุํบีสมานํ สติดิลากาเรน นุญฺฐุตฺตคา อญฺฐุรฺฐนฺตี คเหตุพฺพํ. อุตฺถนฺตี, หน้า ๖๐๗-๖๐๘.

^๔สรํ ฤทฺธิํ อญฺฐุจฺนฺตี นิพฺพนฺตีตี สติดิลา อิตฺยตฺโต. อุตฺถจฺจายน์เภทปกรณ์ หน้า ๒๒.

คำว่า ธนิต เป็นคำตรงข้ามกับคำว่า สติดิล แปลว่า เสียงหนัก หมายถึง เสียงที่มีกลุ่มลมหรือกระแสลมพุ่งออกมาทางปากแรง ในขณะที่ออกเสียง อาจทดสอบได้โดยการเอาหลังมือจ่อไว้ใกล้ ๆ ปาก ขณะที่ออกเสียงจะรู้สึกว่าลมกระทบหรืออีกวิธีหนึ่งก็ใช้วิธีการจุดไม้ขีดไฟไว้ใกล้ ๆ ปาก ไม้ขีดไฟจะดับ^๑ อาจอธิบายได้อีกอย่างหนึ่งว่า พยัญชนะธนิต ก็คือ พยัญชนะสติดิลที่มีเสียง ห บวก เช่น ข จะมีค่าเท่ากับ ก + ห ทั้งนี้เป็นต้น

ในภาษาสันสกฤต พยัญชนะเหล่านี้เรียกว่า ธวณิต (dhavanita) เป็นเสียงที่มีลมหายใจควบคู่ออกมามาก นักไวยากรณ์สันสกฤตจึงเรียกว่า มหาปราณ (Mahāprāṇa) และตรงกับชื่อทางภาษาศาสตร์ว่า aspirated

พยัญชนะธนิต ได้แก่ พยัญชนะที่ ๒, ๔ ในวรรคทั้ง ๕ คือ ข ฉ ฉ ฌ ฐ ฎ ฌ ฎ ฐ ฌ ฎ ฎ^๒

คัมภีร์สีทหนิติ ได้ให้ความหมายของธนิตไว้ว่า ได้แก่ พยัญชนะที่ขณะเปล่งเสียง จะมีกลุ่มลมหรือกระแสลมพุ่งออกมากระทบฐานของคณแรง^๓ ส่วนคัมภีร์กัจจายน-เภท ได้อธิบายเกี่ยวกับพยัญชนะธนิตไว้ว่า พยัญชนะบางพวกเรียกว่าธนิต เพราะยอมค้างอยู่ คือ ย่อมบันลือด้วยเสียงทั้งหลาย^๔

^๑คร.อุกม วโรตม์สิกขิตถ์, ภาษาศาสตร์เบื้องต้น, หน้า ๒๘.

^๒หุคฺย-จตุคฺถ์ ธนิตํ ข ฉ ฉ ฌ ฐ ฎ ฌ ฎ ฐ ฌ ฎ ฎ เหว ฉ ฌ ฎ ฎ ฎ จ.
ฎ สีทหนิติ, หน้า ๒๐๗.

^๓สีทหนิติ, หน้า ๒๐๗. ธนิตํ ฌุฏฐ์.

^๔กัจจายนเภทปกรณํ, หน้า ๒๒. สเวหิ ฐรณติ นทนตีติ ธนิตาอิตฺย-
คฺโก.

โฆสะและอโฆสะ

โฆสะแปลว่า เสียงก้อง กล่าวตามวิชาภาษาศาสตร์ โฆสะ ได้แก่ เสียงที่เกิดจากกระแสลมผ่านจากปอด แล้วเส้นเสียงจะปิดกั้นทางเดินของกระแสลมไว้โดยปล่อยให้ลมไหลผ่านแต่เพียงเล็กน้อย ลมก็จะเสียดทานกับเส้นเสียงแรง เส้นเสียงก็จะสั่นสะบัดอย่างรวดเร็ว เสียงที่มีลักษณะเช่นนี้เรียกว่า เสียงโฆสะ หรือเสียงก้อง ในภาษาบาลีหมายถึงเสียงสระทุกเสียง และเสียงพยัญชนะบางเสียง^๑ อันได้แก่ พยัญชนะที่ ๓ ๔ ๕ ในวรรคทั้ง ๕ รวมทั้งพยัญชนะอวรรคอีก ๒ ตัว คือ

ก	ฆ	ง
ช	ฌ	ญ
ท	ธ	ณ
พ	ภ	ม
ย	ร	ล
		ว
		ห
		ฬ ^๒

อนึ่ง เนื่องจาก โฆสะ เป็นเสียงที่เกิดขึ้นเนื่องจากลมจากปอดดันเส้นเสียงซึ่งอยู่ชิดกันออกมา ทำให้เส้นเสียงสั่นสะบัด จะสังเกตได้โดยเอามือจับบริเวณลูกกระเดือกก็จะรู้สึกได้ คัมภีร์ก็แจกแจงเกณฑ์ปรกณได้อธิบายเหตุผลที่เรียกว่า โฆสะ ไว้ว่า

^๑ประสิทธิ์ กาพย์กลอน, การศึกษาภาษาไทยตามแนวภาษาศาสตร์,
(พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕), หน้า ๒๒๖.

^๒ศตย-จตุกก-ปญฺจม ย ร ล ว ห ฬ โฆสวโนโต. อู สัททนีติ,
หน้า ๒๐๘.

"พยัคณาเทน วุคคตฺตา โฆโส อิติ ปกาสีตา"^๑

แปลว่า พยัคณะบางพวก ท่านเรียกว่า โฆสะ เพราะผู้พูดพุกด้วยเสียง
อันคัง (ก้อง)

อโฆสะ เป็นคำตรงกันข้ามกับคำว่า โฆสะ แปลว่าเสียงไม่ก้อง เสียง
อโฆสะ เป็นเสียงที่เปล่งออกมาในลักษณะที่เส้นเสียงเปิดไม่มีการสั่นสะเทือนของเส้น
เสียง^๒ ทั้งนี้ก็เพราะว่า ถาลมผ่านของคอดหอย (glottis)^๓ ระหว่างเส้นเสียง
โดยที่เส้นเสียงในกล่องเสียงไม่ขึงตึง ลมที่ออกจากปอดจะไม่ถูกปิดกั้นที่จุดนั้น จะ
สามารถผ่านของคอดหอยไปไต่สบาย ซึ่งจะไม่ทำให้เกิดการสั่นสะเทือนขึ้นที่กล่องเสียง

^๑พระมหายศเถระ, กัจจายนเถปกรณ, (พระนคร : มุคตินิธิภูมิพโลภิกขุ,
๒๕๒๑), หน้า ๑๘.

: คัมภีร์กัจจายนเถปกรณ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กัจจายนเถปทีปกา
เป็นคัมภีร์อธิบายคัมภีร์กัจจายนะ แต่งโดย พระมหายศเถระ เมืองสะเล ประเทศพม่า
แต่งเป็นคาถาล้วนจำนวน ๑๘๐ คาถา. ดูแบบเรียนวรรณคดีบาลีประเภทคัมภีร์บาลี
ไวยากรณ์ ของ พระเทพเมธาจารย์ (เซา), หน้า ๖๕ - ๗๑.

^๒ดร. อุดม วโรตม์สิขชกิตต์, ภาษาศาสตร์เบื้องต้น, หน้า ๒๕.

^๓ของคอดหอย (glottis) คือ ช่องว่างที่อยู่ในระหว่างเส้นเสียง (Vocal
cords) เส้นเสียงทั้ง ๒ นี้ อยู่ในกล่องเสียง (Larynx) ที่คนไทยเรียกว่า
ลูกกระเดือก มีลักษณะเป็นเอ็น มีรูปร่างคล้ายริมฝีปากยื่นออกมาจากผนังทั้ง ๒ ด้าน
ของกล่องเสียง โดยมีกล้ามเนื้อยึดติดอยู่กับผนังของกล่องเสียง เส้นเสียงนี้สามารถ
ยืดหดได้.

เสียงที่เกิดขึ้นโดยไม่มี การสั่นสะเทือนของเส้นเสียง (Vocal cords) ในกล่องเสียงนี้เรียกว่าเสียง อโฆส^๑

พยัญชนะอโฆส ในภาษามาดิ ไก่แก่ พยัญชนะที่ ๑ ๒ ในวรรคทั้ง ๕ รวมทั้งพยัญชนะอวรรคอีก ๑ ตัว คือ

ก ข
จ ฉ
ฉ ฐ
ต ถ
ป ผ
และ ส^๒

คัมภีร์กัจจายนเกทปกรณ ไก่อธิบายความหมายของพยัญชนะ อโฆส ไว้ว่า "อพฺยตฺตนาเทน อโฆสํ อิติ สญฺญิตา"^๓

หมายความว่า พยัญชนะบางพวกเรียกว่า อโฆส เพราะผู้พูดพุดด้วยเสียงไม่ก้อง

^๑อัญชลิ ฆาสุขนิรันคร, English Phonetics (พระนคร : ร.พ.มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๕), หน้า ๕ - ๑๒.

^๒ปฐมา-ทศยานิ โส จ อโฆส.

^๓พระมหายส, เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๕.

คัมภีร์รูปศัพท์ปกรณ์ได้อธิบายความหมายของนิกคหิตตามรูปศัพท์พร้อมทั้งวิธี
ออกเสียงไว้ว่า

"อ อิติ ยํ อการโต ปรี วุตฺตํ พินฺทุ, ตํ นิกคหิตํ นามโหติ.
รสฺสสรํ นิสฺสาย กยฺหติ, กรณํ นิกคหิตฺวา กยฺหติติ วา นิกคหิตํ

กรณํ นิกคหิตฺวา มุเขनावิวเณน ยํ
วฺจฺเจเต นิกคหิตฺนฺติ วุตฺตํ พินฺทุ สฺรานุกํ."

หมายความว่า พินทุ (จุด) อํ อยู่นอกระยะ (เป็นต้น) ชื่อว่า
นิกคหิต อีกอย่างหนึ่งที่เรียกว่า นิกคหิต เพราะต้องอาศัยสระเสียงสั้นจึงจับคำได้
(ออกเสียงได้) คือ จับกรรมยึดไว้จึงจับคำได้ จุดอันใดอันไปตามสระ อันบุคคลกรรม
พุดควายปากที่ไม่ต้องเปิดกว้าง จุดนั้นเรียกว่า นิกคหิต

คัมภีร์สัททนต์ได้อธิบายความหมายของนิกคหิตเป็นเชิงข้อสังเกตว่า นิกคหิต
ก็คือ พินทุ ซึ่งอยู่หลังสระ (อ อี อุ) ซึ่งฟังได้ว่า อํ อี อุม และเมื่อนิกคหิต
ประกอบเข้ากับรัสสระตัวใด รัสสระตัวนั้นจะมีเสียงสูงหรือกึ่งกึ่งวานขึ้นกว่าเดิม
(อุจฺจารียติ)^๒

ดังได้กล่าวมาแล้ว นิกคหิตจะเข้ากับรัสสระเสมอ ดังนั้นคัมภีร์ก็แจกแจงนเภท-
ปกรณ์ จึงเปรียบเทียบนิกคหิตกับนกไว้ว่า นกยอมอาศัยต้นไม้หลบซ่อน เมื่อต้นไม้ต้นนั้น

^๑พระพุทฺธปิย, รูปศัพท์ปกรณ์, หน้า ๖.

^๒อํ อี อุม อิติ ยํ สฺวโต ปรี สฺยฺยติ, ตํ นิกคหิตํ นามโหติ ยํ
สฺทฺทฺรูปํ อํ อี อุม อิติ สฺวโต ปรี หุตฺวา สฺยฺยติ ตํ นิกคหิตํ นาม ภาติ...
ตํ ปน สาสฺนิกปิโยควเสน รสฺสสรํ นิสฺสาย กยฺหติ.

หักเสียแล้ว ก็ย่อมจะต้องไปอาศัยต้นอื่นต่อไปอีกฉันใด แม้นึกกหักก็ฉันนั้นเหมือนกัน
จะต้องอาศัยรัสสะสระจึงจะอยู่ได้^๑

ฐานกรณ์ของสระและพยัญชนะ

คำว่า ฐานกรณ์ ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ ฐาน ซึ่งหมายถึงที่ตั้งและที่
เกิดของอักษระ (ออกซรูปปฏิฐาน) และ กรณ์ ซึ่งหมายถึงที่ทำอักษระ หรืออวัยวะ
ที่ใช้ในการทำเสียง^๒ ทั้งนี้ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานจึงให้ความหมายของ
ฐานกรณ์ไว้ว่า "ที่ตั้งและเครื่องทำให้เกิดเสียงในการพูด"^๓

กล่าวตามแนววิชาภาษาศาสตร์ ฐาน (point of articulation)
คือ อวัยวะส่วนที่ไม่เคลื่อนไหว แต่เป็นส่วนที่กรณ์มาสัมผัส ได้แก่ ริมฝีปากบน ฟันบน
ปุ่มเหงือก เพดานอ่อน เพดานแข็ง ส่วนกรณ์ (articulators) คืออวัยวะ
ส่วนที่เคลื่อนไหวได้ อันได้แก่ ริมฝีปากล่าง ปลายลิ้น ลิ้นส่วนกลาง และลิ้นส่วนหลัง^๔

ยดา จ สกุโณ รุกข์ นิสฺสาย นิลฺยติ รุกฺขสฺมี ภิชฺชมานสฺมี อญฺญ
นิสฺสาย นิลฺยติ, ตเถว นิกฺกหิตฺ สรํ นิสฺสาย ทิฏฺฐติ สรฺสฺมี ลุชฺชมานสฺมี
อญฺญ นิสฺสาย ทิฏฺฐติ.

^๒สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ, บาลีไวยากรณ์ ๑, หน้า ๘ - ๑๐.

^๓ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (พระนคร :
ร.พ.การศาสนา, ๒๕๑๓), หน้า ๓๕๘.

^๔ศาสตราจารย์ ม.ล.จิรายุ นพวงศ์, คำบรรยายวิชาบาลีไวยากรณ์ชั้นสูง,
ปีการศึกษา ๒๕๑๗.

: Mary E. Sarawit Ph. D. (Linguistics), Linguistics
I, (Bangkok : Srinakarinwirote University Pitsanulok, 1977),
p. 7.

อาจจะอธิบายได้อีกนัยหนึ่งว่า อวัยวะที่ใช้ในการออกเสียงนั้น แบ่งคร่าว ๆ ได้ ๒ อย่าง คือ อวัยวะที่เป็นส่วนกระทำอาการ (กรรม) อย่างหนึ่ง และอวัยวะที่เป็นตำแหน่งที่เกิดเสียง (ฐาน) อีกอย่างหนึ่ง^๑

คัมภีร์บาลีไวยากรณ์ได้แสดงฐานของสระและพยัญชนะไว้ รวมทั้งหมด ๗ ฐาน คือ ๑. กณฺฐ คอ ๒. ตาตุ เพศาน ๓. มุทุช ยอกเพศาน ๔. ทนฺต พัน ๕. โองฺฐุ รินฺฉิปาก ๖. นาสิก จมูก และ ๗. อฺร ออก^๒

ส่วนกรรมนั้นท่านแสดงไว้ ๔ อย่าง คือ ชิวหามฺชฺฉิ กลางลิ้น, ชิวโหฺปฺคฺคิ ด้กปลายลิ้นเข้ามา, ชิวหฺคฺคิ ปลายลิ้น, สกฺฐฺฐานํ ฐานเดิมของพยัญชนะบางตัว ทำหน้าที่เป็นกรรมควบ เช่น พยัญชนะวรรค ก มีคคือเป็นฐานควบ เป็นกรรมควบ^๓

ฐานและกรรมต่างมีความเกี่ยวเนื่องกันเสมอ ในฐานที่เป็นส่วนประกอบ ในการเปล่งเสียง ทั้งนี้ก็เพราะว่า การเปล่งเสียงจะเกิดขึ้นได้ก็เพราะองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ ฐาน กรรม และความพยายามในการออกเสียง^๔ ฐานของสระและ

^๑กาญจนา นาคสกุล, ระบบเสียงภาษาไทย, (พระนคร : ร.พ.จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๘.

^๒สัททณฺธิ, หน้า ๒๐๘ : ฐานํ กณฺฐาถินิ ปญฺจ, นิกฺคหิต ง ญ ฌ น มานํ วา ฐานญฺตายน นาสิกายน สทฺธิ ฌ, วกฺคณฺต ย ร ล ว เพหิ มุคฺคทการสฺส ฐานญฺเตน อฺเรน สทฺธิ สฺสทฺ.

^๓รูปสัททณฺธิปกรณํ, หน้า ๓ : กรรม - ชิวหามฺชฺฉิ ตาตุชานํ, ชิวโหฺปฺคฺคิ มุทุชชานํ, ชิวหฺคฺคิ ทนฺตชานํ, เสสา สกฺฐฺฐานกรณา.

^๔รูปสัททณฺธิปกรณํ, หน้า ๓ : ตตา หิ ฐานกรณปฺปยตเนหิ วณฺณา ชายนเต.

พยัญชนะที่แสดงไว้ในคัมภีร์บาลีไวยากรณ์ มีดังนี้

ชื่อฐาน	สระ		อสรวรรณะ หรือ สังยุตสระ	พยัญชนะวรรค					พยัญชนะอวรรค	
	สรวรรณะ			อโฆสระ		โฆสระ			และ อัทธสระ	
	รัสสระ	ทีฆะ		สิลิต	ชนิต	สิลิต	ชนิต	นาสิก		อุสุม
๑. กัมชชะ	อะ	อา	-	ก	ช	ค	ฆ	ง	ท	-
๒. ทาดชะ	อิ	อี	-	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ	ย	-
๓. มุพชชะ	-	-	-	ฉ	ฐ	ท	ฒ	ณ	ร พ	-
๔. ทันตชะ	-	-	-	ค	ถ	ท	ธ	น	ล	ส
๕. โอฏฐชะ	อุ	อู	-	ป	ฝ	พ	ภ	ม	-	-
๖. กัมฐทาดชะ	-	-	เอ	-	-	-	-	-	-	-
๗. กัมโรฏฐชะ	-	-	โ	-	-	-	-	-	-	-
๘. ทันโตฏฐชะ	-	-	-	-	-	-	-	-	ว	-
๙. นาสิกัฏฐานชะ	-	-	-	-	-	-	-	อ	-	-
๑๐. อรุสชะ	-	-	-	-	-	-	-	-	ญ, ฌ, ฐ, มห, ษ, ฬ, ลห, พห, วห.	-

๑. กณฺฐชะ (ส. กณฺฐย) แปลว่า เกิดที่คอ สระและพยัญชนะที่เกิดในฐานนี้มีวิธีทำเสียงโดยใช้ลิ้นส่วนหลังหรือโคนลิ้นกักลมไว้ แล้วจึงค่อยปล่อยให้ระเบิดออกมา และโดยเหตุที่สระและพยัญชนะวรรคนี้ใช้โคนลิ้นเป็นกรณีในการทำเสียง ไวยากรณ์สันสกฤตจึงเรียกฐานนี้ว่า เสียงโคนลิ้น (ชิวามูลีย)^๑

๒. ตาลุชะ (ส. ตาลวย) แปลว่า เกิดที่เพดาน ใต้แก้ม เสียงที่เกิดจากลิ้นส่วนกลางกับเพดานแข็งกักลมไว้ แล้วจึงปล่อยออกมา (ชิวามชฺฌี ตาลุชานํ กรณํ)

๓. มุทธชะ (มุฑฺธนย) หมายถึงเสียงที่เกิดจากปลายลิ้นม้วนตะลิกเข้าไปเกือบกลางเพดาน แล้วจึงไหลมเสียดแทรกออกมา คัมภีร์บาลีไวยากรณ์ถือว่าเสียงนี้เกิดจากลิ้นส่วนถัดจากปลายลิ้นเข้ามาเป็นกรณีในการทำเสียง (ชิวโฬคคฺคํ มุฑฺธชานํ กรณํ)

เนื่องจากผู้ให้ความหมายในภาษาไทย และภาษาอังกฤษของคำว่า มุทธชะแตกต่างกัน จึงเห็นสมควรทำตารางเปรียบเทียบไว้เพื่อสะดวกแก่การศึกษา ดังต่อไปนี้

^๑William D. Whitney, Sanskrit Grammar, (Delhi : Banarsidas, 1973), them. 39.

^๒ในภาษาไทยไม่มีเสียงพยัญชนะวรรค ฎ เพราะคนไทยออกเสียงพยัญชนะวรรค ฎ เหมือนกับวรรค ต ซึ่งเป็นทันตชะ เสียงที่คนไทยใช้ในการออกเสียงพยัญชนะวรรค ต ก็เช่นกัน ชาวอินเดียบางคนเ็นไขข้อสังเกตว่าไม่ตรงกับทันตชะ แต่อยู่ระหว่างทันตชะ กับ มุทธชะ.

ชื่อผู้เขียน	ชื่อหนังสือ	บาลี	สันสกฤต	อังกฤษ	ภาษาไทย
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า	บาลีไวยากรณ์ ^๑	มูทุชช	-	-	คีรีชะ/ปุ่มเหงือก
หลวงเทพภวนานุศิษฏ์	บาลีไวยากรณ์ พิเศษ	มูทุชช	-	Cerebral ^๑	ยอดเพดาน
เสฐียรโกเศศ	นิรุกติศาสตร์	มูทุชช	-	Cerebral/ Lingual	ที่สูงสุดของ เพดาน
ดร.บรรจบ พันธุ์เมธา	บาลีสันสกฤต ในภาษาไทย	มูทุชช	-	Cerebral/ Lingual	ส่วนสูงของ เพดาน
Macdonell	Practical Sanskrit Grammar for Students	-	มูรฺตฺนฺย	Cerebral/ Lingual	-
Whitney	Sanskrit Grammar	-	มูรฺตฺนฺย	Cerebral/ Lingual	-

^๑Macdonell อธิบายไว้ว่า คำว่า มูรฺตฺนฺย ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Cerebral และอาจแปลตามรูปศัพท์ว่า การออกเสียงในคีรีชะ (มูรฺตฺนฺ) อย่างไรก็ตาม ความหมายของ มูรฺตฺนฺ หรือคีรีชะในที่นี้หมายถึงเพดานหรือส่วนสูงของปาก อนึ่ง ในการออกเสียงพยัญชนะในวรรค มูรฺตฺนฺ นี้ จำเป็นต้องใช้ลิ้นงอนย้อนกลับ นักภาษาศาสตร์ตะวันตกจึงเรียกพยัญชนะนี้ว่า Lingual หรือ Retroflex ค่าย.

๔. ทันตชะ (ส. ทนตย) แปลว่า เกิดที่ฟัน มีวิธีออกเสียงโดยใช้ปลายลิ้นกักลมที่ฟันตอนบนแล้วจึงไหลมระเบิดออกมา (ขิวหกคัม ทนตชานัม กรณัม)

๕. โอฏฐชะ (ส. โอบุฐย) แปลว่า เกิดที่ริมฝีปาก หมายความว่า ไซ้ริมฝีปากทั้งข้างล่างและข้างบนจกกัน แล้วจึงปล่อยไหลมระเบิดออกมา

๖. กัณฐตาตุชะ แปลว่า เกิดที่คอและเพดาน หมายถึงเสียงสระ เอ ทั้งนี้เพราะว่า เสียง เอ ไซ้คอและเพดานส่วนหน้าเป็นฐานและกรณ์ในขณะออกเสียง อีกอย่างหนึ่ง เพราะ เอ เป็นสระผสมที่เกิดจาก อ (กัณฐชะ) ผสมกับ อิ (ตาตุชะ) จึงเรียกว่า กัณฐตาตุชะ

๗. ทันโตฏฐชะ แปลว่า เกิดจากฟันและริมฝีปาก บาลีไวยากรณ์ชื่อว่า ว เกิดที่ฟันและริมฝีปาก คือ ไซ้ฟันบนและริมฝีปากส่วนล่างช่วยในการออกเสียง^๑

๘. กัณโฐฏฐชะ แปลว่า เกิดที่คอและริมฝีปาก หมายถึงสระโอ เพราะ โอ ไซ้คอและริมฝีปากเป็นฐานและกรณ์ในการทำเสียง อีกอย่างหนึ่งเพราะว่า โอ เกิดจากการผสมกันระหว่าง อ (กัณฐชะ) กับ อุ (โอฏฐชะ) จึงเรียกว่า กัณโฐฏฐชะ

๙. นาสิกัฏฐานชะ แปลว่า เกิดที่จมูก หมายถึง นิคคหิต เพราะนิคคหิต เป็นเสียงที่กระแสมถูกสะกัคไห้ออกมาทางจมูก ในขณะที่เดียวกัน จะมีลมส่วนหนึ่งออกมาทางช่องปากด้วย ดังนั้น ปาณินิ จึงอธิบายไว้ว่า เสียงนาสิก คือ เสียงที่มีลมออกทั้งทางปากและทางจมูก^๒

^๑William D. Whitney, Sanskrit Grammar, ithem. 57.

^๒S.C. Vasu, Ashtādhyāyī of Pāṇini Vol. I, (Delhi : Motilal Banarsidas, 1970), p. 10.

๑๐. อูรลีชะ แปลว่า เกิดที่อก หมายถึง ห ที่ประกอบด้วยพยัญชนะ ๘ ตัว คือ ฅ ฌ ฎ น ม ย ล พ ว เนื่องจาก ห ควบกล้ำกับพยัญชนะตัวใดแล้ว ย่อมออกเสียงกล้ำกับพยัญชนะตัวนั้น ทำให้หูผู้ฟังของกระแทยกออกมาจากปอดหรือทรวงอก ดังนั้น จึงเรียกว่า อูรลีชะ เกิดแตก

มีข้อที่น่าสนใจเกี่ยวกับฐานกรณ์ของสระประการหนึ่ง คือ กัมภีร์บาลี ไวยากรณ์ได้แสดงฐานกรณ์ของสระและพยัญชนะไว้รวม ๆ กัน เช่น กัมธฺชะ ไคแก อ อา พยัญชนะ ก วรรณทุกตัว และ ห ดังนี้เป็นต้น^๑ แต่วิชาภาษาศาสตร์ปัจจุบันนิยมอธิบายเสียงสระด้วยลักษณะของลิ้น เช่น จะต้องพิจารณาว่า ระดับของลิ้นอยู่ในลักษณะสูง ปานกลาง หรือต่ำ โดยดูระดับของขากรรไกร จะต้องอธิบายว่า ในขณะที่ออกเสียงนั้นใช้ลิ้นส่วนไหน ริมฝีปากห่อหรือไม่ห่อ^๒ ซึ่งอาจจะกล่าวสรุปได้ว่า กัมภีร์บาลีไวยากรณ์นิยมอธิบายฐานและกรณ์ของสระควบคู่กันไป แต่วิชาภาษาศาสตร์ปัจจุบันนิยมอธิบายเสียงสระตามลักษณะของกรณ์ (ลิ้น) แต่เพียงอย่างเดียว

สระทั้ง ๘ เสียง ในภาษาบาลีนั้น อาจจะอธิบายตามวิธีภาษาศาสตร์ได้ดังนี้

สระ อะ เรียกว่า สระกลาง - ต่ำ - สั้น เพราะใช้ลิ้นส่วนกลาง ทำเสียง กระกส่วนกลางของลิ้นให้อยู่ในระดับต่ำ ออกเสียงสั้น ริมฝีปากเปิดเล็กน้อย

^๑ดูที่หน้า ๓๗ ในวิทยานีพนธ์นี้.

^๒นิสา เกษศักดิ์ยนต์, เล่มเดียวกัน, หน้า ๓๑ - ๔๘.

- สระ อา เรียกว่า สระกลาง - ต่ำ - ยาว เพราะใช้ลิ้นส่วนกลาง
ทำเสียง กระทบส่วนกลางของลิ้นให้อยู่ในระดับต่ำ ออกเสียง
ยาวกว่า สระ อะ ริมฝีปากเปิดเล็กน้อย
- สระ อี เรียกว่า สระหน้า - สูง - สั้น เพราะใช้ลิ้นส่วนหน้าทำเสียง
กระทบลิ้นส่วนหน้าให้อยู่ในระดับสูง ออกเสียงสั้น ริมฝีปาก
ไม่ห่อ
- สระ อื เรียกว่า สระหน้า - สูง - ยาว เพราะใช้ลิ้นส่วนหน้าทำเสียง
กระทบลิ้นส่วนหน้าให้อยู่ในระดับสูง ออกเสียงยาวกว่า สระ อี
ริมฝีปากไม่ห่อ
- สระ อุ เรียกว่า สระหลัง - สูง - สั้น เพราะใช้ลิ้นส่วนหลังทำเสียง
กระทบลิ้นส่วนหลังให้อยู่ในระดับสูง ออกเสียงสั้น ริมฝีปาก
หอกกลม
- สระ อู เรียกว่า สระหลัง - สูง - ยาว เพราะใช้ลิ้นหลังทำเสียง
กระทบลิ้นส่วนหลังให้อยู่ในระดับสูง ออกเสียงยาวกว่าสระ อุ
ริมฝีปากหอกกลม
- สระ เอ เรียกว่า สระหน้า - กลาง - ยาว เพราะใช้ลิ้นส่วนหน้าทำเสียง
กระทบลิ้นส่วนหน้าให้อยู่ในระดับกลาง ออกเสียงยาว ริมฝีปาก
ไม่ห่อ
- สระ โอ เรียกว่า สระหลัง - กลาง - ยาว เพราะใช้ลิ้นส่วนหลังทำเสียง
กระทบลิ้นส่วนหลังให้อยู่ในระดับกลาง ออกเสียงยาว ริมฝีปาก
หอกกลม^๑

^๑สาorang หิรัญบุรณะ, English Phonetics (Bangkok : Cosmo-
politan Co., 1977), p. 23.

: ประสิทธิ์ กาพภกลอน, การศึกษาภาษาไทยตามแนวภาษาศาสตร์,
(พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕), หน้า ๗๔ - ๘๑.

คัมภีร์กัจจายนเภทปกรณัม เป็นคัมภีร์บาลีไวยากรณ์คัมภีร์เดียวที่อธิบายเกี่ยวกับสระภาษาบาลีไว้คล้ายคลึงกับตำราภาษาศาสตร์ปัจจุบัน คือ อธิบายว่า สระทั้ง ๘ เสียง เกิดจากลิ้น^๑ นอกจากนั้นยังไต่ถวิลถึงลักษณะของปากในขณะที่ออกเสียงสระไว้ด้วยว่า

"สัฎฐา ยถา อ อี อู อิติ สัฎฐาคี วิทยุญตพฺพา อวิวญฺเณ มุขํ สัฎฐนฺตํติ สัฎฐา อิตฺยตฺโต. วิวญา ยถา อา อี เอ โอ อิติ วิวญฺจาคี วิทยุญตพฺพา. มุขเณ วิวญฺนฺตํติ วิวญา อิตฺยตฺโต"

แปลว่า สัฎฐาสระมีดังนี้คือ อ อี อู สระ อ อี อู ฟังทราบว่าเป็น สัฎฐา (คือขณะที่ออกเสียงปากจะเผยอเล็กน้อย) อธิบายว่า ที่เรียกว่า สัฎฐา เพราะผู้พูด พูดย่อปาก โดยอาการไม่เปิดกว้าง วิวญาสระมีดังนี้ อา อี เอ โอ สระ อา อี เอ โอ ฟังทราบว่าเป็น วิวญา อธิบายว่า ที่เรียกว่า วิวญา เพราะผู้พูดเปิดปากกว้าง

เรื่องฐานกรณ์ของสระและพยัญชนะมีกล่าวไว้ในคัมภีร์บาลีไวยากรณ์รุ่นหลัง เช่น รูปสัทธี สัทหนิติ เป็นต้น ในมูลกัจจายน์ไม่ไต่ถวิลไว้เลย

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ชีวหา ยถา อ อา อี อี อู อู เอ โอ อิติ ชิวหาชาติ วิทยุญตพฺพา. ชิวหามุเสสุ ขายนฺตํติ ชิวหชา อิตฺยตฺโต. ดู กัจจายนเภทปกรณัม หน้า ๒๕.

ตารางสรุปลักษณะการออกเสียงสระภาษาบาลีในส่วนที่สัมพันธ์กับลิ้น

ลิ้น ระดับลิ้น	หน้า	กลาง	หลัง
สูง	อิ อี		อุ อู
กลาง	เอ -		โอะ -
ต่ำ		อะ อา	
	ริมฝีปากไม่ห่อ		ริมฝีปากห่อ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย